

Stefan Rohloff, Andreas Ruhländer

Możliwości rozwoju metodyki w praktyce przesłuchań policyjnych

„Kriminalistik” nr 8–9/2004, s. 518–522

Podwyższenie jakości policyjnych przesłuchań wymaga zapoznania się z metodami sprawdzania wiarygodności zeznań. Wyniki tych przesłuchań w formie protokołów często – szczególnie w postępowaniu głównym – budzą wątpliwości, które mogą nawet prowadzić do wykluczenia ich jako środka dowodowego. Jeżeli brak pewności co do prawdomówności przesłuchiwanego, po wyczerpaniu dopuszczalnych prawnie metod można skorzystać z metody poligrafu (nazywanego też wariografem).

Podczas ścigania przestępstw i kwalifikowanych wykroczeń dowody osobowe uzyskuje się głównie w wyniku przesłuchań świadków i obwinionych, wysłuchania świadków nieletnich lub informatorów itp. Celem wykorzystania dowodów osobowych w postępowaniu karnym i administracyjnym jest z jednej strony zabezpieczenie podstawowych praw ofiar, a z drugiej ustawowy obowiązek wyjaśnienia stanu rzeczy. W praktyce policyjnej obszerne dokumentowanie tych czynności należy raczej do rzadkości. Zazwyczaj są to „przepisane na czysto” notatki z przesłuchania świadka lub obwinionego. Wstępnych rozmów informacyjnych nie dokumentuje się. Z różnych przyczyn do rzadkości należą posiadające moc dowodową nagrania audio i/lub wideo. Wyniki przesłuchań mają różną, czasem niepewną wartość dowodową, czego następstwem są różnice

zdań, pojawiające się podczas procesu, które mogą prowadzić nawet do wykluczenia przedstawionego dowodu.

Sprawdzenie dokładności i/lub rzetelności zeznań przez rozpoznającego sprawę sąd lub biegłych często nie jest możliwe. Wprawdzie ogólnie obowiązuje zasada możliwie najbardziej obiektywnego ustalania prawdy na temat czynu i sprawstwa, jednak wynik policyjnego przesłuchania w znacznym stopniu zależy od wiedzy i doświadczenia prowadzącego dochodzenie.

Takie dyscypliny naukowe, jak psychologia, kryminologia i kryminalistyka należą do programu nauczania w szkołach policyjnych oraz w zawodowej Wyższej Szkole Zarządzania i Nauk Prawnych. Mimo to u znacznej liczby oficerów dochodzeniowych obserwuje się brak zainteresowania dla pogłębiania przedmiotów teoretycznych i mogących z tego wynikać korzyści w działaniu praktycznym, prowadzonym w różnych środowiskach społecznych. Przykładem tego może być przesłuchiwanie członków grup etnicznych, podczas którego obserwuje się liczne specyficzne uwarunkowania kulturowe. Prof. dr Vietzke na podstawie swoich doświadczeń z pracy tłumacza berlińskiej policji w latach 90. opracował katalog pomocniczych wskazówek dla przesłuchiwanego osób z azjatyckiego kręgu kulturowego. Opisuje on m.in. sposoby zachowania, które w tych środowi-

skach uważane są za obraźliwe i wywołują negatywny wpływ na atmosferę przesłuchania. (nie należy podnosić głosu; przy zakładaniu nogi na nogę czubki butów nie powinny wskazywać na osobę siedzącą naprzeciw itp.).

Poza sytuacjami uwarunkowanymi społecznie, które wskazują na konieczność uzupełniania kwalifikacji, istnieje też potrzeba nawiązania do metod psychologii kryminalistycznej, której włączenie do kanonu kształcenia ogólnopolicyjnego wydaje się uzasadnione. Analogicznie – bez licznych metod naukowych wywodzących się z nauk przyrodniczych (analiza DNA, badania toksykologiczne, ekspertyza pisma ręcznego itp.) praca policji byłaby obecnie nie do pomyślenia.

Z jednej strony zachodzi konieczność, aby w ramach szkolenia i do kształcenia zawodowego wzbogacać umiejętności oficerów dochodzeniowych o wiedzę z pokrewnych dziedzin (np. psychologia pamięci i postrzegania), które pomagają w dokonywaniu oceny wiarygodności, a z drugiej pojawia się perspektywa włączenia do pracy dochodzeniowej średnioterminowych standardów badań, czego przykładem jest omówione poniżej psychofizjologiczne badanie osób na posiadaną przez nie wiedzę o zdarzeniu („wykrywacz kłamstwa”).

Niniejszy artykuł omawia metody badań i oceny, wywodzące się z psy-

chologii kryminalistycznej. Ich celem jest ocena wiarygodności zeznania świadka i ustalenie, czy posiada on wiedzę na temat sprawy. Poniżej opisano zarówno niezależne od techniki i ukierunkowane na treść metody sprawdzania wiarygodności zeznań, jak też metodę opartą na technice i badaniu reakcji fizjologicznych na określone bodźce. Opis zostanie poprzedzony krótkim przeglądem podstaw teoretycznych dziedzin zastosowania.

Sprawdzanie wiarygodności na podstawie treści

W orzecznictwie prawnym i w psychologii zeznań rozróżnia się pojęcia wiarygodności ogólnej i szczegółowej. Pojęcie wiarygodności ogólnej oznacza specyficzną dla danej osoby, trwałą skłonność indywidualną do bycia rzetelnym i uczciwym, tymczasem wiarygodność szczegółowa odnosi się do badanego zakresu prawdziwości określonego zeznania. W celu wyraźniejszego rozróżnienia szczegółową wiarygodność nazywa się prawdomównością zeznania. Prawdomówność wskazuje na wpływ czynnika sytuacyjnego, a wiarygodność oznacza ponadczasową właściwość charakteru. Obecnie za fundament teoretyczny wiarygodności odnoszącej się do treści uważa się hipotezę Undeutsch. Oparta jest ona na kognitywnej teorii kłamstwa i wychodzi z założenia, że zeznania na temat przeżytych w rzeczywistości zdarzeń i sytuacji różnią się w zasadniczy sposób od zeznań opisujących sytuacje, które nie zaistniały realnie. Różnice te polegają na występowaniu pewnych cech jakościowych, nazywanych znamionami realności.

W 1989 r. Steller i Köhnken dokonali systematyzacji takich cech. Podzielili je na pięć kategorii, zawierających w sumie 19 kryteriów wiarygodności, których podsumowanie prowadzi do oceny wiarygodności.

Klasyfikacja cech wiarygodności (Steller, Köhnken 1989)

Cechy ogólne

1. Konsystencja logiczna.
2. Nieuporządkowany, spontaniczny sposób relacji.
3. Ilościowe bogactwo szczegółów.

Treści szczegółowe

4. Powiązania przestrzenno-czasowe.
5. Przedstawienie interakcji.
6. Odtworzenie rozmów.
7. Przedstawienie komplikacji w toku działania.

Treści nietypowe

8. Opisanie zaobserwowanych nietypowości.
9. Opisanie nietypowości drugorzędnych.
10. Opis samego zdarzenia.
11. Opisy pośrednio odnoszące się do wydarzenia.
12. Opis własnych przeżyć psychicznych zeznającego.
13. Opis domniemyanych przeżyć psychicznych podejrzanego.

Treści dotyczące motywacji

14. Spontaniczne poprawki do własnego zeznania.
15. Przyznawanie się do luk w pamięci.
16. Krytyka poprawności własnego zeznania.
17. Samoobciążanie się.
18. Obciążanie obwinionego.

Treści specyficzne dla przestępstwa

19. Elementy zeznania specyficzne dla rodzaju przestępstwa.
- Wyliczone tzw. znamiona realności stanowią podstawę dla analizy konkretnego zeznania.

- Cechy ogólne charakteryzują zeznanie świadka jako całości.
- Treści szczegółowe i treści nietypowe przedstawiają wymiar konkretności i jasności zeznania.
- Treści dotyczące motywacji odpowiadają na pytanie, w jakim stopniu jest prawdopodobne, że

falszywie zeznający świadek umieścił takie treści w swoim zeznaniu.

- W odniesieniu do treści specyficznych dla przestępstwa trzeba brać pod uwagę, że przy ocenie takich treści w zeznaniu potrzebna jest wiedza empiryczno-kryminologiczna.

Analiza treści według kryteriów Stellera i Köhnkena stanowi zaledwie część oceny wiarygodności, która poprzedza analizę osobowości zeznającego, analizę potencjalnych motywów składania przez niego fałszywych zeznań oraz rekonstrukcję warunków komunikatywności podczas przesłuchania.

Wiarygodność dzieci jest trudniejsza do oceny i wymaga obecności biegłego. Sprawdza się ją jedynie w przypadku świadków nieletnich i młodocianych, którzy są domniemanymi ofiarami przestępstw na tle seksualnym. Ograniczenie to nie odnosi się do metodyki, stawia jedynie ramowe warunki prawne postępowania.

U funkcjonariuszy policji kryminalnej niezbędne jest głębokie zrozumienie dla prawnych i kryminalistycznych wymogów postępowania głównego. Należy do nich pogłębiona wiedza z dziedziny psychologii zapamiętywania i postrzegania. Zwrot ku metodom psychologii kryminalistycznej przynosi skutek w postaci strukturalnego zbliżenia dokumentacji przesłuchania i znaczącego podbudowania ocen intuicyjnych, które formułuje oficer policji kryminalnej w odniesieniu do wiarygodności zeznania. Wykorzystanie psychologicznych instrumentów oceny prowadzi z jednej strony do wyraźnej poprawy jakości policyjnej oceny wiarygodności świadków i obwinionych, a z drugiej obiektywna dokumentacja rzeczywistego przebiegu przesłuchania ułatwia innym instancjom wymiaru sprawiedliwości (i powołanym biegłym) uznanie policyjnego przesłuchania za środek dowodowy.

Psychofizjologiczne badanie wiarygodności, ważniejszych aspektów prawnych i testów wiedzy o zdarzeniu

Poza oceną wiarygodności zeznania na podstawie jego treści, prawie niezauważana przez niemiecki wymiar sprawiedliwości jest forma sprawdzania wiarygodności w oparciu o reakcje człowieka na pewne bodźce, czyli tzw. wykrywanie kłamstwa. Nazywane jest ono także psychofizjologiczną oceną zeznań. Oceną taką obejmuje całą grupę metod diagnostycznych, które bazują na fakcie, że procesom psychicznym towarzyszą zróżnicowane reakcje fizjologiczne. Szeroko rozpowszechnione jest mylne mniemanie, że podczas badania tą metodą wywołane zostają reakcje wegetatywne w związku z udzieleniem kłamliwej odpowiedzi na pytanie – stąd treściowo fałszywa i pojęciowo myląca nazwa wykrywacz kłamstwa. W znacznie większym stopniu chodzi tu o ocenę wymiaru stwierdzonej reakcji na określony czynnik stymulujący. Celem psychofizjologicznej oceny zeznania jest przede wszystkim zaklasyfikowanie danej osoby jako wiarygodnej lub niewiarygodnej na podstawie zróżnicowania siły reakcji fizjologicznych. Bazę danych dla późniejszej oceny wiarygodności tworzy się na podstawie systematycznie wywoływanych niespodziewanych reakcji fizjologicznych, które obrazują procesy psychiczne, a rejestrowane są przez wielokanałowy zespół pisaków, tzw. poligraf (wariograf, potocznie nazywany też wykrywaczem kłamstwa).

Poligraf umożliwia równoczesny pomiar wielu reakcji organizmu, takich jak zmiana oporności elektrycznej skóry, ciśnienia krwi czy szybkości oddechu. Poza tym rejestruje się także inne fizjologiczne wielkości, jak elektrokardiogram, ukrwienie pojedynczych palców, częstotliwość mrukania powiekami, zmiana średnicy źrenic oraz pobudzenie aktywności

elektrycznej mózgu. Trzeba jednak wyraźnie powiedzieć, że nie istnieją żadne specyficzne, uniwersalnie obowiązujące wzorce takich reakcji, których jednostkowe występowanie pozwoliłoby wnioskować o sprawstwie lub posiadaniu wiedzy o zdarzeniu. W znacznie większym stopniu chodzi o diagnostykę znaczenia określonych bodźców, a więc o zbadanie – na podstawie wymiernych, niespodziewanych i indywidualnych reakcji organizmu na określony bodziec – wiarygodności określonej osoby, jej uczestnictwa w zdarzeniu, wiedzy o dokonanym czynie, którą może mieć tylko podejrzany lub świadek w związku z określonym przestępstwem. Oznacza to, że pozytywna opinia na temat wiarygodności zeznania jest możliwa do przyjęcia pod warunkiem, że na podstawie porównania reakcji danej osoby na liczne bodźce i siły tej reakcji można wnioskować o względnym znaczeniu bodźca, ważnego z punktu widzenia popełnionego przestępstwa.

Metodyczne porównanie ukazuje różnice między badaniem pośrednim i bezpośrednim. Do metod pośrednich zalicza się technikę pytań kontrolnych, a do bezpośrednich test na wiedzę o zdarzeniu.

W 1998 r. Sąd Najwyższy zmodyfikował swoje stanowisko na temat dopuszczalności stosowania opisanego w artykule metod psychofizjologicznych. Istota tych zmian jest następująca:

1. Jeżeli obwiniony uczestniczy dobrowolnie w badaniu poligraficznym nie ma wówczas sprzeczności z konstytucją ani Kodeksem karnym.
2. Wyniki badania poligraficznego za pomocą testu pytań kontrolnych i – wykonywanego podczas trwania postępowania głównego – testu na wiedzę o zdarzeniu są całkowicie nieodpowiednim środkiem dowodowym z punktu widzenia Kodeksu karnego.

Wynika z powyższego, że test pytań kontrolnych dostarcza nieodpo-

wiednich środków dowodowych zawsze, a w przypadku testu na wiedzę o zdarzeniu nie zakłada się wcześniej niewłaściwości środków dowodowych. Zastosowanie tego testu jest celowe na samym początku, gdy okoliczności czynu nie są jeszcze znane, ponieważ w innym przypadku można się spodziewać ostrej reakcji fizjologicznej także u osoby niebędącej sprawcą. Metoda ta jest całkowicie nieodpowiednia, gdy obwiniony jest zaznajomiony ze stawianym mu zarzutami.

Za podstawę testu na wiedzę o zdarzeniu przyjęto, że reakcje fizjologiczne na pytania o sprawę podobnie neutralnej treści różnią się od reakcji na pytania związane z popełnionym czynem przestępczym. Osoby posiadające wiedzę o przestępstwie wykazują podwyższoną reakcję, u osób niemających tej wiedzy profil reakcji jest przypadkowy.

Celem testu na wiedzę o zdarzeniu jest ustalenie, czy dana osoba (podejrzany, świadek...) dysponuje specyficzną wiedzą na temat czynu przestępczego. W tym celu przygotowuje się zestaw pytań z różnymi wariantami odpowiedzi, przy czym pytania na tematy całkowicie obojętne i niezwiązane z przestępstwem są umieszczane między pytaniami ważnymi, dotyczącymi okoliczności popełnienia czynu. Sposób prezentacji pytań może być zarówno akustyczny, jak i wizualny.

Dla przykładu przedstawiono zestaw pytań z konkretnego testu na wiedzę o zdarzeniu, złożony z ośmiu bloków pytań zawierających po pięć wariantów odpowiedzi.

I. W jaki sposób sprawca dostał się do mieszkania?

- przez drzwi frontowe,
- przez drzwi kuchenne,
- przez okno w łazience,
- przez okno balkonowe,
- przez pokój na drugim piętrze.

II. Co robiła ofiara w momencie, gdy sprawca dostał się do mieszkania?

- czytała,
- brała prysznic,
- spała,
- oglądała telewizję,
- telefonowała.

III. Jaką bronią posługiwał się sprawca? Czy był to:

- nóż kuchenny,
- pistolet,
- scyzoryk,
- nożyczki,
- szpikulec do lodów.

IV. W jaki sposób sprawca był zamaskowany? Czy był to:

- maska na usta,
- pończocha,
- szalik,
- maska goryla,
- rękawiczki.

V. Jak ofiara została potraktowana przez sprawcę?

- założył jej kajdanki na ręce,
- związał jej kostki kablem,
- zasłonił jej oczy przepaską,
- zakleił usta taśmą przyklepną,
- uderzył w głowę jakimś przedmiotem.

VI. Co sprawca zabrał? Czy było to:

- 5400 euro i torebka,
- 4500 euro i naszyjnik,
- 3600 euro i zegarek,
- 2700 euro i pierścionek,
- 1800 euro i kluczyki do samochodu.

VII. Co powiedział sprawca przed wyjściem?

- „do następnego razu”,
- „miłego dnia”,
- „teraz jesteś bezpieczny”,
- „na ciebie popadło”,
- „dziękuję za pomoc”.

VIII. Jaką drogę ucieczki wybrał sprawca?

Na to pytanie przesłuchiwany powinien wskazać jedną z dróg ucieczki zaznaczonych na planie miasta.

W celu dokonania oceny wyników badania można skorzystać z systemu punktowego Lykkena (1998). Służy on do porównywania reakcji na pytania znaczące i nieznaczące.

Za najsilniejszą reakcję na znaczące pytanie przyznaje się 2 punkty, reakcja średniej mocy otrzymuje 1 punkt. We wszystkich innych przypadkach ocenia się blok pytań na zero punktów. Następnie otrzymane wartości dodaje się. Jeżeli suma wynosi więcej niż połowę możliwych maksymalnie do osiągnięcia punktów (w przedstawionym przykładzie ponad 8 punktów), można wnioskować o posiadanej wiedzy na temat zdarzenia.

Można także obliczyć prawdopodobieństwo, z jakim osoba nieposiadająca tej wiedzy przypadkowo może zareagować maksymalnie na pytanie o okoliczność związaną z przestępstwem. W przypadku pięciu możliwych wersji odpowiedzi przypadkowa zgodność ma szansę 1:5, a dla całego bloku pytań $(1:5)^8 = 1:390\,625$.

Wartość opisanego testu polega z jednej strony na jednoznaczności mechanizmu działania, a z drugiej na okoliczności, że osoba nieposiadająca wiedzy o zdarzeniu nie odróżni pytań znaczących od nieznaczących. Dlatego test umożliwia standaryzację i obiektywizację oraz odpowiada naukowo uzasadnionym warunkom testowania. Test umożliwia klasyfikację w kategoriach: posiada wiedzę o dokonanym przestępstwie (może być winny) i nie posiada wiedzy (niewinny). Można stwierdzić, że zgodność dla niewinnych przekracza 90%, a dla winnych wynosi 80%.

Z wyników testu można wyciągnąć wnioski jedynie na temat istnienia wiedzy o zdarzeniu, ale nie o bezpośrednim sprawstwie. Istnieją też inne testy odpowiadające tej problematyce, np. Guilty Action Test, który zawiera też dodatkowe pytania na temat sprawstwa. Test ten wymaga jeszcze dopracowania i weryfikacji.

Trzeba przy tym nie tylko rozróżniać osoby posiadające i nieposiadające wiedzy o przestępstwie, ale dodatkowo także sprawcę i osobę niewinną, ale posiadającą wiedzę o przestępstwie.

Dopuszczalne dziedziny zastosowania testu na wiedzę o zdarzeniu w dochodzeniu policyjnym

Klaus-Peter Dahle z Instytutu Psychiatrii Uniwersytetu Berlińskiego odwołując się do aktualnego orzecznictwa prawnego przedstawia możliwe dziedziny zastosowania testu na wiedzę o zdarzeniu w obszarze dochodzenia policyjnego.

1. Wczesne wyjaśnienie podejrzanych elementów dotyczących pojedynczych osób lub grup (zawężenie kręgu podejrzanych, sprawdzenie osób samoobwiniających się).

2. W dziedzinie zwalczania terroryzmu i zorganizowanej przestępczości w celu sprawdzenia hipotezy współzależności, tzn. pytanie o inspiatorów, łączników i drogi przesyłania informacji.

3. Odwrócenie zasady działania testu na wiedzę o zdarzeniu wobec osób, którym udowodniono udział w przestępstwie, ale brakuje informacji na temat niewykrytych elementów i kulis sprawy. Wówczas zadaje się pytania, które nie dotyczą znanych szczegółów zdarzenia, lecz informacji do tego momentu nieznanymi, przedstawiających tło zdarzenia.

Metoda ta często stosowana jest w innych krajach, np. w Japonii wykonuje się rocznie ok. 5000 psychofizjologicznych badań prawdziwości zeznań, głównie w kontekście zabójstw, rabunków i kradzieży, ale także w przypadkach podejrzenia o podpalenie, zgwałcenie, uprowadzenie, wymuszenie lub oszustwo.

Testy nie są konstruowane ani przeprowadzane przez policjantów prowadzących dochodzenie, lecz przez psychologów lub innych profesjonalistów z uniwersyteckim wykształceniem psychologicznym. Korzystają oni ze sprzętu i wyposażenia policyjnego. Osoby przeprowadzające badania nie prowadzą przesłuchań. Natomiast dla potrzeb ekspertyzy psychofizjologicznej dokonują

PRZEKŁADY

sprawdzenia miejsca zdarzenia, okoliczności czynu i uzyskują potrzebne informacje dotyczące przypadku, zadając pytania ofiarom i świadkom. W ścisłej współpracy z oficerem dochodzeniowym psycholog wybiera takie szczegóły zdarzenia, co do których istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sprawca o nich wie. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na to, aby żadne znaczące szczegóły czynu nie przeniknęły do wiadomości opinii publicznej. Jeżeli takie szczegóły zostaną opublikowane, muszą być wykluczone z badania.

Podczas wyboru znaczących elementów trzeba – jak już wspomniano – mieć na uwadze efektywność postrzegania i zapamiętywania, ponieważ niektóre działania lub przedmioty (pojazd służący do ucieczki, broń użyta, maski) sprawca łatwiej może sobie przypomnieć niż szczegóły peryferyjne. Odnosi się to na przykład do niezwyklej przeszkód, na które natknął się sprawca, lub przedmiotów, które zostały przez niego wyraźniej zapamiętane. Ważną rolę podczas przypominania sobie przez sprawcę określonych szczegółów zdarzenia odgrywają narkotyki, alkohol oraz sytuacja ogólna (np. warunki oświetlenia).

Test na wiedzę o zdarzeniu przeprowadza się przed przesłuchaniem obwinionego, aby niechcący nie przekazać mu informacji o szczegółach, które w późniejszych testach stałyby się bezużyteczne.

Warunki wstępne dla przeprowadzenia testu są następujące:

- Dobrowolna zgoda podejrzanego (odmawia wykonania testu ok. 5% podejrzanym).

- Stan zdrowia podejrzanego (istnieje zakaz przeprowadzania testu u chorych psychicznie, uzależnionych od narkotyków, kobiet w ciąży, osób chorych na serce itp.).

W rozmowie wstępnej z osobą, która ma być poddana badaniu, należy omówić charakter zadawanych pytań, aby uniknąć późniejszych trudności zrozumienia i efektu zaskoczenia, można również dopasować poziom pytań do inteligencji osoby badanej. Pytania oraz warianty odpowiedzi można prezentować zarówno wizualnie, jak i werbalnie. Należy się dostosować do sytuacji – jeżeli werbalizacja jakiegoś wariantu odpowiedzi jest trudna, można ją przedstawić wizualnie.

Po zakończeniu badania należy zapytać osobę badaną, czy poszczególne wersje odpowiedzi nie były znaczeniowo związane ze zdarzeniem, co mogłoby być powodem zafałszowania wyniku. W uzasadnionych wypadkach takie odpowiedzi nie są brane pod uwagę przy ocenie.

Po dokonaniu oceny oficer dochodzeniowy sporządza szczegółowy raport na piśmie, który zostaje dołączony do postępowania jako środek dowodowy.

W 1968 r. japoński Sąd Najwyższy przedstawił warunki, które muszą być spełnione, aby wynik testu mógł być uznany za środek dowodowy.

- Zastosowanie standardowej metodyki pomiarów.
- Posłużenie się uzasadnioną naukowo techniką odpytywania.
- Prowadzenie testu przez eksperta.

- Przestrzeganie nienaruszalności fizycznej i psychicznej osoby badanej.
- Pełna dokumentacja wyników badań.

Wnioski końcowe

Nie trzeba wyjaśniać, że od policji oczekuje się przyspieszenia procesów przemian w kierunku dostosowania do warunków społecznych, gospodarczych i naukowych współczesnego świata. W celu uzyskania dowodów osobowych przez policję pojawiają się nowe wyzwania, szczególnie przy uwzględnieniu możliwości, których dostarcza psychologia kryminalistyczna.

- Profesjonalizacja instrumentów przesłuchania w oparciu o ulepszone metody identyfikacji sprawców za pomocą DNA.
- Optymalizacja ogólnego szkolenia i doskonalenia zawodowego w kierunku możliwości pozyskiwania dowodów osobowych w postaci przesłuchań, zorientowanych na psychofizjologiczne sprawdzenie wiarygodności i na zawartość treściową zeznań.
- Wykorzystywanie wszystkich prawnych i naukowo-metodycznych możliwości podczas policyjnych przesłuchań.

Autorzy wyrażają nadzieję, że przedstawiony artykuł będzie impulsem dla profesjonalnej, ukierunkowanej praktycznie dyskusji. Potrzebne są nowe kontakty i współpraca z odpowiednimi placówkami naukowymi.

Oprac. Anna Henschke